

Mobbing: Tålelegging er neppe løsningen

Av SVEIN LARSEN og TERJE MANGER

Svein Larsen

*Professor, dr. philos, ved Universitetet i Bergen,
Inst. for Samfunnspsykologi*

Terje Manger

*Professor, dr. philos, ved Universitetet i Bergen,
Inst. for Samfunnspsykologi*

I Skolepsykologi nr. 6 for 2004 ble det publisert en artikkel av Dag Hareide hvor han gjør seg til kritisk talsmann mot de etablerte forskningstradisjonene omkring mobbing. Det er særlig Olweusprogrammet og Erling Rølands program Zero som opprører Hareide i den grad at han finner det bryet verdt å ta pennen fatt. Vi regner med at Hareide, liksom undertegnede, er godt utdannet, men at han (også slik som oss), ikke er mobbeforsker. Dermed er faren stor for å bli en amatør og en dilettant på mobbeforskningens område. Men amatørskap (og dilettanteri) hindrer ikke Hareide i å uttale seg, og derfor lar vi oss heller ikke hindre av slike hensyn i denne anledningen.

I Skolepsykologi formulerer Hareide sine innvendinger mot Olweusprogrammet i en del punkter, hovedsakelig de samme punktene som kom til uttrykk i hans kronikk i Dagbladet 19.10.04 og i Tidsskrift for Norsk Psykologforening Vol 41, nr. 11. Vi skal ta for oss noen av punktene og vise hvorfor disse er uholdbare. I tillegg mener vi at Hareides skrivelser kan være skadelige, fordi de kan påvirke viktige aktører i kampen mot mobbing (PP-rådgivere, veiledere i programmene, lærere, rektorer og skolemyndigheter), og fordi de kan lede til øket mobbing.

Innledningsvis, og som et bakteppe for sin kritikk, sier Hareide (side 18) at det «Tross intens innsats gjennom to tiår, er [det] tvilsomt om mobbing har gått tilbake i de nordiske land, og det er tvilsomt om vi kan få noe troverdig svar på om det har det». Hva mener han med dette? Kan det tenkes at han mener (som han sier) at *vi ikke kan finne ut om mobbing* har gått tilbake. Det er konklusjonen i setningen. Men hvorfor påstår han da at det er tvilsomt om mobbingen har gått tilbake i de nordiske land? Eller kan det tenkes at han mener at mobbingen ikke er gått tilbake? Hvorfor konkluderer han da med at vi ikke kan finne ut om den er gått tilbake eller ei? Ikke vet vi, men vi vet i det minste at Olweusprogrammet i betydelig grad har bidratt til å minske forekomsten av mobbing på de fleste av skolene hvor programmet har vært prøvd ut. Med andre ord ser vi her et eksempel på at dersom programmene ikke var gjennomført, ville det vært betydelig større mobbing ved de aktuelle skolene.

Hareide er også opptatt av at mobbing er et omstridt og uklart begrep, og det er selvsagt noe i det synspunktet. Ord er viktige og måten vi forstår ordene på, er kanskje avgjørende for den sosiale praksis som springer fram av ord og ordvalg. På denne måten er det laudabelt at Hareide er opptatt av etymologi – ordenes opprinnelse og deres betydning. Vi, liksom Hareide, forstår at mobbing betyr noe annet under andre himmelstrøk, i folkelig språkbruk og under andre historiske betingelser. Vi finner det derfor ikke spesielt oppsiktsvekkende at mobbing betyr noe annet på Island enn i Norge. Det er gjerne slik med ord; deres mening forandrer seg med tid og sted.

Det er imidlertid ikke Olweusprogrammet som har endret betydningen av begrepet mobbing, tvert om kunne man kanskje si. Dette programmet og Olweus og Rolands forskning omkring mobbing har i betydelig grad bidratt til å øke presisjonen når det gjelder begrepsbruken innenfor feltet. Olweusprogrammet har (i motsetning til folkelig bruk av begrepet) klare og nokså presise definisjoner. I svært mye av samfunnsforskningen, kanskje særlig i psykologien, er slik operasjonell presisjon viktig for feltets utvikling. Det er ikke ved å utvide begrepene til å omfatte alt at forskning har framgang. Det er tvert imot ved å snevre inn begrepene og å gjøre dem operasjonelle at forskningen kan ha framgang.

Dette bringer oss videre til et annet av Hareides anliggender. Han er i tvil om mobbing kan måles. Selvsagt er vi enige med ham om at det er generelt bra for alle faglige disipliner med høy metodebevissthet, og i ganske særlig grad gjelder dette når en slik høy metodebevissthet resulterer i observerbare størrelser og i bedre mål for det man var ute etter å observere. Men er det dette han mener? Eller mener han bent fram at mobbing ikke kan måles, eller at det ikke bør måles? På side 23 sier han for eksempel at «Mange pro-

grammer har tall som viser framgang etter et eller to år på enkelte skoler» og at dette kan «fungere oppmuntrende, men har sjeldent noe verdi til mer generelle konklusjoner». Det er når vi leser dette vi blir litt i tvil om det er økt metodebevissthet Hareide egentlig etterlyser. Er det ikke egentlig en kritikk av kvantifiserbare og etterprøvbare mål han forsøker å fremme? På side 30 påberoper han seg for eksempel et kasus i Moss som viste at en spesiell mobbesak (som ikke var blitt løst under Olweusprogrammet) fant sin løsning gjennom konfliktrådet. Det er selvsagt imponerende og oppmuntrende, men kan, etter vår mening, langt mindre enn de systematiske studiene som ligger til grunn for Olweus programmet og for Rolands tilnærming sies å ha «noe verdi til mer generelle konklusjoner» (s 23). Eller gjelder ikke regelen lenger?

Vi begynner også å lure på om Hareide ikke er litt på kollisjonskurs i forhold til hvordan man etablerer generell kunnskap om sammenhenger mellom fenomener i samfunnsvitenskap. Mye kan tyde på det, for på side 24-25 henviser han til Maria Bliding. Hun mener i følge Hareide, (vi har ikke lest hennes arbeider) tydeligvis at mobbeforskningen burde ta høyde for «nye perspektiv som folkehelse, sosiologi, kjønn, makt, antropologi, arbeidsmiljø, barnrettigheter, sosioøkonomi, utviklingspsykologi og førskole». Selv om Hareide kan ha et poeng her, så er det likevel fantastiske krav han stiller til mobbeforskningen. (Han glemte forresten å ta med psykiatri, kognitiv nevrovitenskap og folkeminnegransking.)

Vi har imidlertid våre tvil om noe forskningsprogram kan make et slikt ambisiøst opplegg. Ganske særlig tviler vi på om «en kvalitativ metode med å følge en klasse» (side 25) kan ta opp i seg alle disse perspektivene. Det er derfor vi kanskje ikke helt tror at Hareide selv skjønner hva han sier når han er i tvil om mobbing kan måles. Det er nemlig veldokumentert at det finnes meget stabile, reliable og valide mål på mobbing. Det er ikke minst Olweusprogrammet som har stått for utviklingen av slike målemetoder. En annen ting er det jo at Hareide i tillegg peker på at lærere også av og til mobber. Ja se det, der har vi det: Hareide er for at forekomsten av mobbing foretatt av lærere registreres. Men det betyr selvsagt at noen må registrere en slik forekomst, og da må det måling til (sånn er det bare). Spørsmålet for oss blir rett og slett: Hva var det Hareide var imot og for: Måling av mobbing fra lærer mot elev, men ikke måling av mobbing mellom elever, eller var det akkurat omvendt?

Hareide viser også til at elever bør få delta mer i arbeidet mot mobbing. Han mener at Olweusprogrammet er basert på den misforståelse at hos elevene finnes problemene og ikke ressursene. Helt konkret hvilke forsknings-

resultater han bygger på når han konstruerer sin hypotese på dette feltet vet vi ikke. Kanskje han bygger på antakelsene i den pyramiden som er vist i artikkelen, på side 19? Etter denne tenkingen skal «opplæring i selvtillit, empati, kommunikasjon og samarbeid» danne grunnlaget for tiltak rettet mot forekomst av mobbing (eller konflikter). Men virker det da? Er det i det hele tatt prøvd ut systematisk? Vi er som sagt ikke mobbeforskere, men vi kjenner litt til forskningen omkring selvtillit. Derfra vet vi at høy selvtillit ikke er årsaksforbundet med bedre interpersonlig atferd. Høy selvtillit gjør ikke barn bedre likt, høy selvtillit gir ikke bedre relasjoner, og det leder heller ikke til bedre skoleprestasjoner. En annen ting er det at høy selvtillit ikke hindrer barn i å utvikle annen negativ atferd, som for eksempel røyking og drikking eller bruk av ulovlige rusmidler. Vi vet i tillegg at verken høy eller lav selvtillit er en direkte årsak til vold. Hareides hypotese om slike sammenhenger er derfor nettopp det; hypoteser.

Dessverre er mye av det Hareide kommer med ikke noe annet enn ren syensing. Slik syensing er ikke uvanlig i norsk pedagogikk (ganske mye av pedagogikken er rein syensing), men det gjør ikke syensing mer legitimt. Deskriptive kasusstudier (som det i Moss), uten systematisk evidens, er av svært liten verdi for intervensjonsprogrammer, uansett hvem disse skal rettes mot. Når tiltakene ikke blir empirisk evaluert, når man observerer forandringer som følge av ens egen virksomhet (kasuset i Moss igjen) og når man i tillegg slutter at dette representerer allmenne og gyldige metoder, er dette direkte farlig. Det er farlig fordi det kan komme til å så tvil om effektiviteten i programmer som er påviselig effektive, og det er skadelig fordi mange kan komme til å tro på personer som Hareide fordi de (Hareide i dette tilfellet) har en eller annen posisjon i samfunnet.

Det som kjennetegner Olweusprogrammet og programmet fra Erling Roland er at de er empirisk evaluert. Hva disse programmene bygger på, metodene og hvilke effekter de har oppnådd, er publisert i anerkjente vitenskapelige tidsskrifter. Hva har Hareide å by på i tillegg til eller som erstatning for de nevnte programmene? Ingenting. Ikke annet enn ordkløveri og tilsidesetting av forskningsresultater. Han påviser språkbruks nyanser som er direkte uinteressante for andre enn språkforskere. Han antyder at mobbing ikke kan måles noe som er direkte saklig feil. Han appellerer ex vacuo til resultater fra studier som ikke er utført (konfliktløsningsprogrammet). Han mener at mobbeforskningen er for snever. Den omfatter ikke «alt». Han bringer til torgs uklarheter og faktafeil (for eksempel hans påstander om «individualisering»). Alt dette bidrar til å tåkelegge et felt hvor tåken var begynt å lette litt.

Det er derfor vårt råd til Hareide, og til andre som på ideologisk(?) eller annet grunnlag har funnet svakheter ved de nevnte programmene, at de først setter seg inn i litteraturen. Der vil de oppdage hvilke programmer som er de mest effektive. Vi råder også Hareide til å bruke sine krefter til å motivere aktørene i skoleverket til å bidra til at de dokumentert mest effektive programmene blir tatt i bruk. I forskningen er det dessverre slik at ingen teori og ingen empiri kan omfatte alt. Dette er ikke svakheter ved forskningen, men kanskje mye av vitenskapens styrke.

Vår oppgave, som engasjerte samfunnsborgere, blir følgelig å finne oss i den forsmedelighet at forskningen går små skritt av gangen. Men inntil mer effektive programmer er oppdaget og dokumentert, bør vi likevel holde oss til nettopp de programmene Hareide kritiserer, og på ingen måte gå over til en konflikthåndteringsstrategi. Tåkelegging av forskningsfunn bidrar ikke til klarsyn, men til at fokus forsvinner. I tillegg er slik tåkelegging helt sikkert ikke løsningen på viktige praktiske forskningsproblemer, selv om tåkelegging kan være nyttig som politisk manøver i posisjoneringen omkring makt og penger. Men det er et annet kapittel – eller er det det?

Svein Larsen

*Inst. for Samfunnspsykologi
Universitetet i Bergen
Christiesgt. 12
5015 Bergen
E-post: svein.larsen@psysp.uib.no*

Terje Manger

*Inst. for Samfunnspsykologi
Universitetet i Bergen
Christiesgt. 12
5015 Bergen
E-post: terje.manger@psysp.uib.no*